

Popis terenskih pregleda
1. Brza cesta Okučani - Stara Gradiska
2. Brza cesta Virovitica - Slatina

Arheološki lokaliteti na trasama brzih cesta Okučani – Stara Gradiška i Virovitica – Slatina Archaeological Sites on Road Routes of Okučani – Stara Gradiška and Virovitica - Slatina

Prethodno priopćenje / Preliminary report

Kornelija Minichreiter

Primljeno/Received: 15. 1. 2006.

Prihvaćeno/Accepted: 22. 2. 2006.

U prvoj fazi pripremnih radova za izradu Studija o utjecaju na okoliš brzih cesta od Okučana do Stare Gradiške i od Virovitice do Slatine, obavljena su tijekom 2005. g. rekognosciranja i evidencije arheoloških lokaliteta na zadanim zemljištima. Od Okučana do Stare Gradiške u dužini od 10 km evidentirana su na trasi ceste 4 arheološka lokaliteta i od Virovitice do Slatine u dužini od 32,70 km evidentirano je 7 arheoloških lokaliteta koji pripadaju prapovijesnim, antičkim i srednjovjekovnim razdobljima. Nakon terenskog pregleda lokaliteti su preventivno zaštićeni i izrađeni elaborati "Kulturno povijesna baština" koji sadrže uvjete izgradnje trasa cesta – spašavanje vrijedne kulturne baštine od uništenja, što uključuje obvezan stalni nadzor arheologa pri skidanju površinskih slojeva zemlje na svim trasama cesta i zaštitna arheološka istraživanja registriranih lokaliteta.

Ključne riječi: arheološko rekognosciranje, prapovijest, antika, srednji vijek, naselja, nekropole, trase brzih cesta, Okučani-Stara Gradiška, Virovitica-Slatina, Slavonija, Hrvatska

Key words: field survey, Prehistory, Roman period, Middle Ages, settlements, cemeteries, road routes, Okučani-Stara Gradiška, Virovitica-Slatina, Slavonia, Croatia

TRASA BRZE CESTE OKUČANI – STARA GRADIŠKA

Tijekom kolovoza 2005. g. ekipa arheologa Instituta za arheologiju iz Zagreba i Gradskog muzeja iz Nove Gradiške¹ obavila je arheološko rekognosciranje – sustavni pregled zemljišta koji, uz planiranu trasu, obuhvaća prostor širine 500 m, uzduž 10 km trase ceste od Okučana do Stare Gradiške (od 98,0 do 108,0 km). U zadanom prostoru, na kojem se pretpostavlja da nema minskih polja² evidentirano je četiri do sada nepoznata arheološka lokaliteta, koji pripadaju povijesnim razdobljima od kasnoga brončanog doba (oko 1200. g. prije Krista) do visokog srednjeg vijeka (15. st.). Za ove potrebe izrađen je elaborat „Kulturno-povijesna baština“ u okviru Studije o utjecaju na okoliš brze ceste Okučani-Stara Gradiška³. U elaboratu su evidentirani arheološki lokaliteti⁴, kartirani s detaljnim opisom i valorizacijom te određeni sustavi mjera zaštite za svaki posebno, s naglaskom da je na svakom pronađenom lokalitetu prije

početka izgradnje trase ceste obvezno obaviti zaštitna arheološka istraživanja. Uzduž cijele trase ceste od Okučana do Stare Gradiške propisan je stalni stručni nadzor arheologa pri početnim zemljanim radovima – skidanje humusa i gornjih slojeva zemlje, radi mogućeg pronalaženja potencijalnih arheoloških nalazišta, osobito u zonama gdje su još uvijek minska polja.

Planirana trasa brze ceste započinje u južnom dijelu Okučana, zapravo u Okučanskom Dubovcu, gdje spojna cesta koja ide od zapada prema istoku povezuje sadašnju cestu kroz mjesto Dubovac i trasu planirane brze ceste. Nadalje, trasa brze ceste obilazi naselje Dubovac s istočne strane u pravcu jugozapada, prelazi autocestu Zagreb – Lipovac i u dva blaga luka vodi prema jugu, između naselja Gredani i Novi Varoš, po zemljištima zapadno od sadašnje ceste Okučani – Stara Gradiška. Nakon prelaska preko kanala Nova Sava i Strug cesta, sa zapadne strane naselja Gornji Varoš prelazi rijeku Savu i vodi dalje prema jugu u Bosnu i Hercegovinu.

Na trasi brze ceste od Okučana do Stare Gradiške evidentirana su četiri nova arheološka lokaliteta:

DUBOVAC OKUČANSKI “Lištani i Briegovi”, katastarska općina Dubovac

Prapovijesni i antički arheološki lokalitet (karta 1,1)

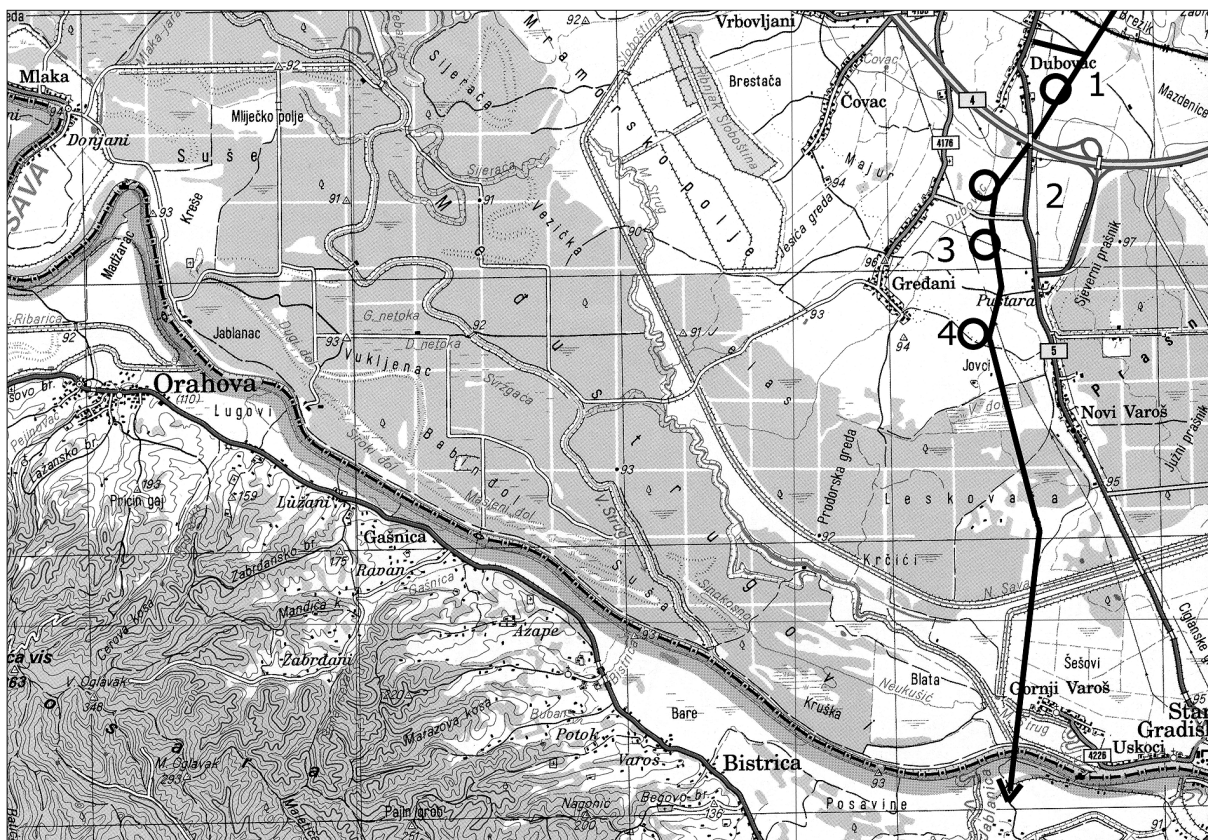
Prapovijesni i antički arheološki lokalitet na zemljištu “Lištani i Briegovi” u Dubovcu Okučanskom otkriven je na zemljištima istočno od naselja Dubovac Okučanski, na planiranoj trasi brze ceste Okučani – Stara Gradiška i njezine spojne ceste kroz Dubovac. Površinski ostaci kasnobrončanodobne keramike kao i konfiguracija terena

1 Terenski obilazak zemljišta na kojima je planirana izgradnja trase brze ceste Okučani-Stara Gradiška vodila je dr. sc. K. Minichreiter, znanstvena savjetnica iz Instituta za arheologiju iz Zagreba, uz suradnju M. Mihaljević, prof. – više kustosice i ravnateljice Gradskog muzeja u Novoj Gradiški.

2 Pregled zemljišta u istočnom pojasu trase ceste kod Novog Varoša nije bilo moguće obaviti jer je veliki dio zemljišta miniran. Na zemljištima oko Okučana i Gredana koja nisu obrađena još uvijek postoji opasnost od mina.

3 Elaborat „Kulturno-povijesna baština“ izrađen je na zahtjev Zavoda za prostorno planiranje d.d. Osijek, u skladu s Pravilnikom o procjeni utjecaja na okoliš (Narodne novine 59/2000), a sadržavala je 7 poglavlja o kulturno-povijesnoj baštini zadanog prostora. Autori studije su dr. sc. K. Minichreiter i prof. M. Mihaljević.

4 Za svaki lokalitet su utvrđene katastarske čestice na kojima su evidentirani površinski nalazi i ucrtane granice arheoloških zona.

Karta 1

ukazuju da se na zemljištima "Briegovi" prostire sjeverni dio velikoga kompleksa nekropola (ukapanje spaljenih pokojnika pod tumulima) koje okružuju naselje bronzano i željeznodobnih populacija na zemljištima "Jelavi" istočno od Gredana⁵. Arheološki pregledi zemljišta oko naselja Gredani 1975/1976. g. otkrila su višeslojno prapovijesno naselje na zemljištu "Jelavi", podignuto u vrijeme kasnoga brončanoga i starijega željeznog doba (Minichreiter 1975b, 32-33). Na udaljenosti od oko 1 km, naselje – za koje se pretpostavlja da je trajalo blizu 400 godina, bilo je okruženo poput potkove skupinama nasipanih zemljanih humaka – tumula, koji su još uvijek prepoznatljivi na neprirodno valovitim zemljištima oranica. Pretpostavlja se da je u tumulima moglo biti ukopano i do 100 članova plemenske zajednice. Arheološka istraživanja tumula na zemljištu "Bajir" kod Gredana - oko 1 km zapadno od naselja "Jelavi", obavljena 1974. i 1975. g., pod vodstvom dr. sc. K. Minichreiter iz Instituta za arheologiju u Zagrebu, otkrila su u Gredanima najveću kasnobrončanodobnu nekropolu u ovom dijelu Posavine, pa je do tada populacija nepoznate kulturne skupine imenovana u kulturnu grupu Barice – Gredani u okviru kompleksa kultura polja sa žarama južnapanonskog prostora (Minichreiter 1974, 44-51; ista 1974a, 23-25; ista 1975, 29-38; ista 1975a, 29-31; ista 1982/1983, 1-122; ista 1984, 91-106). Detaljnim pregledom šireg kompleksa zemljišta od Dubovca do Gredana evidentirani su južni, istočni i sjeverni dijelovi skupina nekropola, što je od iznimnog značaja u sagledavanju cjelovite topografske slike kompleksa naselja i pripadajućih nekropola grupe Barice - Gredani, naročito što su do sada od svih poznatih nekropola u Hrvatskoj samo na dva mjesta u Gredanima i Mačkovcu otkrivena njihova pri-

padajuća naselja (Karavanić, Mihaljević, Kalafatić 2002, 47-62; Mihaljević, Kalafatić 2005, 25). Prema dosadašnjim arheološkim nalazima, u Gredanima je postojalo najveće naselje kao središte populacije nositelja kulturne skupine Barice-Gredani koji su naseljavali prostor Posavine od šire okolice Zagreba do županijskog kraja u vremenskom okviru kompleksa kulture polja sa žarama tijekom kasnoga brončanog doba. Stoga prapovijesni arheološki lokalitet "Briegovi" kod Dubovca na kojem se nalazi sjeverni dio nekropola koje okružuju istodobno naselje Jelavi u Gredanima, kao dio eponimnog lokaliteta grupe Barice-Gredani, pripada najznačajnijim kasno brončanodobnim nalazištima sjeverne Hrvatske u okviru kompleksa kultura polja sa žarama južnapanonskog prostora.

U novogradiškom kraju, koji je u vrijeme antike bio sastavni dio rimske provincije Panonije, bila su izgrađena brojna naselja, kompleksi ladanjskih vila i postaja koje su međusobno povezivale ceste spojene na magistralu od Siska do Srijemske Mitrovice (Mihaljević 2003, 5-7). O cestama kroz provinciju Panoniju znamo iz rimskih državnih karti, među kojima je najglasovitija *Tabula Peutingeriana*, oslikani itinerar, čija se kopija iz 12/13. st. sačuvala u Beču. Na ovoj karti označeno je na magistrali Sisak - Sirmij veliko naselje Servicij (Bojanovski 1984, 166-167). Prema dosadašnjim površinskim nalazima pretpostavlja se njegova lokacija u području šume Prašnik, u trokutu između današnjih naselja Stare Gradiške, Novog Varoša i Pivara (Minichreiter 1989, 184). Ispod šumskog predjela "Grčke kuće" otkriveni su rimski temelji i brojni ostaci građevinskog materijala, a s istočne strane antičkog Servicija otkriveni su ostaci rimske ceste pri izgradnji šumske pruge, koja je izgrađena na temeljima te stare ceste⁶. Obilaskom terena u Dubovcu 2005. g., otkrivena

5 Lokalitet "Jelavi" nalazi se na parcelama južno od mjesnoga groblja i još uvijek je djelomično pod minama.

6 Zahvaljujem prof. M. Mihaljeviću na podacima o obilascima ovih terena i prikupljenim površinskim nalazima.

je na površini oranica, sjeverna dionica rimske ceste, pa se ovaj značajan nalaz može povezati s pravcem ceste koja je vodila od Servicija prema Cagama i Benkovcu. Otkriće do sada nepoznate dionice rimske ceste na zemljištima "Lištani" od posebnog je značenja jer dopunjuje kartu rimskih cesta kroz Panoniju i dokazuje da je na ovim prostorima postojao odvojak - sporedna cesta koja je vodila od glavne magistrale Sisak - Srijemska Mitrovica prema sjeveru, povezujući tako Pivare (Servicij) s ladanjskim vilama u Cagama i Benkovcu.

DUBOVAC OKUČANSKI "Kućišta i Badnjaci", katastarska općina Dubovac

Srednjovjekovni arheološki lokalitet (karta 1,2)

Srednjovjekovni arheološki lokalitet evidentiran je na parcelama "Kućišta i Badnjaci", koje se nalaze južno od autoceste Zagreb - Lipovac i istočno od sela Gredani. Površinski ostaci manjega srednjovjekovnog naselja otkriveni su na zemljištima koja na zapadnoj strani graniče s Dubovačkim potokom i prostiru se sa zapadne i istočne strane današnje ceste Okučani - Gredani.

U predtursko doba novogradiško područje bilo je u sastavu Požeške županije, a crkvena vlast pripadala je požeškom arhidakonu, sa sjedištem biskupije u Pečuhu. Obrise života u kasnom srednjem vijeku donekle osvjetljavaju razna povijesna vrela, dok su materijalni tragovi zbog neistraženosti još uvijek nedostatni za oslikavanje događanja na ovim prostorima. Danas sa sigurnošću ne možemo utvrditi međe između pojedinih zemljišnih posjeda tada znanih vlastelina Požeške županije, u razdoblju od druge polovine 13. pa sve do sredine 15. stoljeća (često su se u vrlo kratkom razdoblju mijenjali vlasnici posjeda). Tako su se, primjerice, na području današnjih Gredana Okučanskih nalazili posjedi uglednih plemićkih obitelji iz roda Borića i Desislavića (inače se navode kao najveći zemljišni posjednici u savskoj nizini), ali i obitelj od starina znana - plemići Zemče - Tibold (Zemčejevci) u kotaru Since, po kojemu je i nazvan arhidakonat Since (njihovi posjedi su također ležali u krajevima uz Savu). Ti krajevi su bili posjedovno i pod kontrolom i utjecajem križarskih redova ivanovaca, koji su u 14. i početku 15. stoljeća nadzirali cijelo područje između Pšunja i Save. Današnji toponimi Selišta i Kućišta ukazuju na život u srednjem vijeku. Usto terenskim rekognosciranjima⁷ prikupljena srednjovjekovna keramika potvrđuje povijesne navode te uz navedene toponime sugerira na postojanje više srednjovjekovnih naselja na tim položajima (Mihaljević 2003, 9). Stoga će jedino arheološka istraživanja moći potvrditi pretpostavke o životu na tom području i rasvijetliti nejasnu političko-gospodarsku situaciju toga dijela novogradiškog kraja.

GREDA NI "Selište", katastarska općina Gredani

Prapovijesni i srednjovjekovni arheološki lokalitet (karta 1,3)

Površinski ostaci prapovijesnoga i srednjovjekovnoga arheološkog lokaliteta otkriveni su na zemljištu "Selište", koje se nalazi s južne strane "Kućišta" istočno od sela Gredani. Konfiguracija terena - neprirodno valovite oranice, površinski nalazi brončanodobne keramike kao i oblik parcela ukazuju da se u ovim prostorima tijekom

brončanoga i starijega željeznog doba prostirao jugozapadni dio velike nekropole, do sada najveće otkrivene iz kasnoga brončanog doba u sjevernoj Hrvatskoj. Ovaj južni dio nekropole sastoji se od skupine zemljanih humaka-tumula, koji su poput potkove na udaljenosti od oko 1 km od sjeverozapada preko juga do sjeveroistoka, okruživali istodobno naselje na zemljištu "Jelavi". Ovaj dio nekropole pripada kompleksu eponimnog lokaliteta Gredani po kojem su, temeljem arheoloških istraživanja 1974/1975. g., naselja i groblja do tada nepoznate populacije kasnoga brončanog doba, imenovana u grupu Barice - Gredani, u okviru kompleksa kultura polja sa žarama južnopanonskog prostora (Minichreiter 1982/1983, 1-122). Prema dosadašnjim arheološkim nalazima, u Gredanima je postojalo najveće naselje kao središte populacije nositelja kulturne skupine Barice-Gredani koji su naseljavali prostor Posavine od šire okoline Zagreba do županjskoga kraja, u razdoblju kultura polja sa žarama tijekom kasnoga brončanog doba.

Zemljište "Selište" već svojim toponimom ukazuje na postojanje srednjovjekovnog naselja, a površinski ostaci srednjovjekovne keramike potvrđuju značenje ovog toponima. S obzirom da se zemljište "Selište" nadovezuje prema sjeveru na zemljišta "Kućišta", može se pretpostaviti da je na oba zemljišta bilo izgrađeno manje srednjovjekovno naselje u okviru većih zemljišnih posjeda jednog od vlastelina Požeške županije. Temeljem povijesnih izvora još uvijek nisu sa sigurnošću utvrđene međe između pojedinih zemljišnih posjeda u razdoblju od druge polovine 13. pa sve do sredine 15. stoljeća (često su se u vrlo kratkom razdoblju mijenjali vlasnici posjeda). Poznato je iz povijesnih izvora da su na području današnjih Gredana Okučanskih bili posjedi uglednih plemićkih obitelji iz roda Borića i Desislavića (inače se navode kao najveći zemljišni posjednici u savskoj nizini), i glasovite obitelji plemića Zemče-Tibold (Zemčejevci) u kotaru Since, po kojemu je i nazvan arhidakonat Since (njihovi posjedi su se također nalazili u krajevima uz Savu). Ti krajevi su bili posjedovno i pod kontrolom i utjecajem križarskih redova ivanovaca, koji su u 14. i početku 15. stoljeća nadzirali cijelo područje između Pšunja i Save.

Višeslojni arheološki lokalitet "Selište" u Gredanima, kao dio eponimnog lokaliteta grupe Barice-Gredani s ostacima južne nekropole, pripada samom vrhu značajnih arheoloških nalazišta kasnoga brončanog doba sjeverne Hrvatske. Ostaci srednjovjekovnog naselja upotpunjuju topografsku sliku naseljenosti šireg prostora Požeške županije u predturskom razdoblju.

GREDA NI "Zmijačine", katastarska općina Gredani

Prapovijesni arheološki lokalitet (karta 1, 4)

Površinski ostaci kasnobrončanodobne keramike kao i konfiguracija terena ukazuju da se na zemljištu "Zmijačine" prostire južni dio velikoga kompleksa nekropole (ukapanje spaljenih pokojnika pod tumulima). One poput potkove sa sjeverozapadne, zapadne, južne, istočne i sjeveroistočne strane okružuju, na udaljenosti od oko 1 km, naselje brončano i željeznodobnih populacija na zemljištima "Jelavi", otkriveno 1974/1975. g., istočno uz današnje naselje Gredani (Minichreiter 1975b, 32-33). Pretpostavlja se da je u pojedinim tumulima moglo biti ukopano i do 100 članova plemenske zajednice onodobnih populacija. Arheološka istraživanja tumula na zemljištu "Bajir" - oko 1 km zapadno od naselja "Jelavi" kod Gredana 1974. i 1975. g., pod vodstvom dr. sc. K.

⁷ Terenska rekognosciranja srednjovjekovnih lokaliteta obavili su u više navrata prof. Z. Bojčić (Konzervatorski odjel u Osijeku), dr. sc. T. Sekelj-Ivančan (Institut za arheologiju u Zagrebu) i prof. M. Mihaljević (Gradski muzej u Novoj Gradišci)

Minichreiter, otkrila su u Gredanima najveću kasnobrončanodobnu nekropolu u ovom dijelu Posavine, pa je do tada populacija nepoznate kulturne skupine imenovana u kulturnu grupu Barice – Gredani u okviru kompleksa kultura polja sa žarama južnopanonskog prostora. Detaljnim pregledom širega kompleksa zemljišta “Briegovi”, “Selište” i “Zmijačine” s istočne i jugoistočne strane Gredana pa sve do Dubovca, evidentirani su južni, istočni i sjeverni dijelovi skupina nekropola, što je od posebnog značaja u sagledavanju cjelovite topografske slike kompleksa naselja i pripadajućih nekropola grupe Barice – Gredani. Na prapovijesnome arheološkom lokalitetu “Zmijačine” u Gredanima, nalaze se dijelovi južne skupine tumula populacija brončanoga i željeznog doba, gdje su ukapani stanovnici naselja podignutog na zemljištu “Jelavi”, koje je trajalo tijekom kasnog brončanoga i starijega željeznog doba (gotovo 400 godina). Prema dosadašnjim arheološkim nalazima u Gredanima je postojalo najveće naselje kao središte populacije nositelja kulturne skupine Barice-Gredani koji su naseljavali prostor Posavine od šire okolice Zagreba do županijskog kraja, u vremenskom trajanju kultura polja sa žarama tijekom kasnoga brončanog doba.

Stoga kao dio eponimnog lokaliteta grupe Barice-Gredani s ostacima južne nekropole pripada samom vrhu najznačajnijih arheoloških nalazišta kasnoga brončanog doba sjeverne Hrvatske u okviru kompleksa kultura polja sa žarama južnopanonskog prostora.

TRASA BRZE CESTE VIROVITICA – SLATINA

U studenom 2005. g. arheolozi Instituta za arheologiju iz Zagreba u suradnji s Gradskim muzejom iz Virovitice i Zavičajnim muzejom iz Slatine⁸ obavili su arheološko rekonstruiranje planirane trase brze ceste od Virovitice do Slatine, u dužini od 32,70 km. U zadanom prostoru evidentirano je 7 arheoloških lokaliteta koji pripadaju prapovijesnom, antičkom i srednjovjekovnom razdoblju. Za ovu trasu također je izrađen elaborat u kojem su evidentirani arheološki lokaliteti⁹ kartirani, s detaljnim opisom i valorizacijom te određeni sustavi mjera zaštite za svaki posebno, s naglaskom da je na svakom pronađenom lokalitetu prije početka izgradnje trase ceste obvezno obaviti zaštitna arheološka istraživanja. Uzduž cijele trase ceste od Virovitice do Slatine propisan je stalni stručni nadzor arheologa pri početnim zemljanim radovima – skidanje humusa i gornjih slojeva zemlje, radi mogućeg pronalaza potencijalnih arheoloških nalazišta.

Planirana trasa brze ceste nastavlja se na već izgrađenu trasu zapadno i sjeverno od Virovitice i ide u blagom luku prema Slatini, preko zemljišta sjeverno od mjesta Suhopolje, Kapan i Naudovac do zapadnog dijela Orešca. Kod Orešca skreće u velikom luku prema jugu i obilazi sa sjeverne strane naselja Žiroslavlje, Višnjica, Gornji Miholjac i Bakić i na sjevernom završetku grada Slatine spaja se na postojeću cestu Slatina – Donji Miholjac. Na trasi brze ceste prema površinskim nalazima evidentirano je 7 arheoloških lokaliteta:

8 Terenski obilazak planirane trase brze ceste od Virovitice do Slatine vodila je dr. sc. K. Minichreiter, uz suradnju Silvije Salajić dipl. arheologinje i kustosice Gradskog muzeja iz Virovitice, Katarine Botić, dipl. arheologinje iz Zagreba i djelatnika Zavičajnog muzeja iz Slatine.

9 Za svaki lokalitet su utvrđene katastarske čestice na kojima su evidentirani površinski nalazi i ucrtane granice arheoloških zona. Autori elaborata Kulturno povijesna baština su dr. sc. K. Minichreiter i prof. M. Mihaljević, a izrađen je na zahtjev Zavoda za prostorno planiranje d.d. Osijek u skladu s Pravilnikom o procjeni utjecaja na okoliš (Narodne novine 59/2000).

KAPAN “Dubrava – Ivanjac”, katastarska općina Kapan

Prapovijesni i srednjovjekovni arheološki lokalitet (karta 2,1)

Na zemljištima sjeveroistočno od Suhopolja i sjeverno od mjesta Kapana prikupljeni su u nekoliko navrata¹⁰ površinski ostaci prapovijesne i srednjovjekovne keramike, što ukazuje na postojanje višeslojnoga arheološkog lokaliteta (Minichreiter 1986, 88; Salajić 2001, 22). Blago valovita zemljišta “Dubrave – Ivanjca”, koja se u obliku blagog brežuljka prostiru smjerom sjever – jug, dio su širokoga priobalnog pojasa rječice Dabrovice koja teče od sjeverozapada prema jugoistoku i nakon 3 km utječe u rječicu Breznicu. Rječica Dabrovice koja dalje prema istoku nastavlja svoj tok sa sjeverne strane Orešca, u davnim je vremenima nedaleko Orešca utjecala u stari tok Drave. Nizinska područja s razvijenom hidrografijom kao zemljišta sjeverno od današnjih naselja Kapana i Naudovca pružala su idealne uvjete za razvitak naselja već u najranijim razdobljima prapovijesti. Dosadašnji površinski nalazi na oranicama, uz desnu obalu rječice Dabrovice, dokazuju postojanje niza naselja tijekom neolitika, eneolitika, ranoga brončanog doba i mlađega željeznog doba-latena. Rječice Dabrovice i Breznica vjerojatno su tijekom prapovijesti obilovale vodom pa su bile glavne vodene komunikacije u ovim prostorima, povezujući tako naselja cijelim svojim tokom, od svojih izvorišta na zadnjim obroncima Bilogore s naseljima u širokom dravskom obalnom pojasu do utoka u rijeku Dravu.

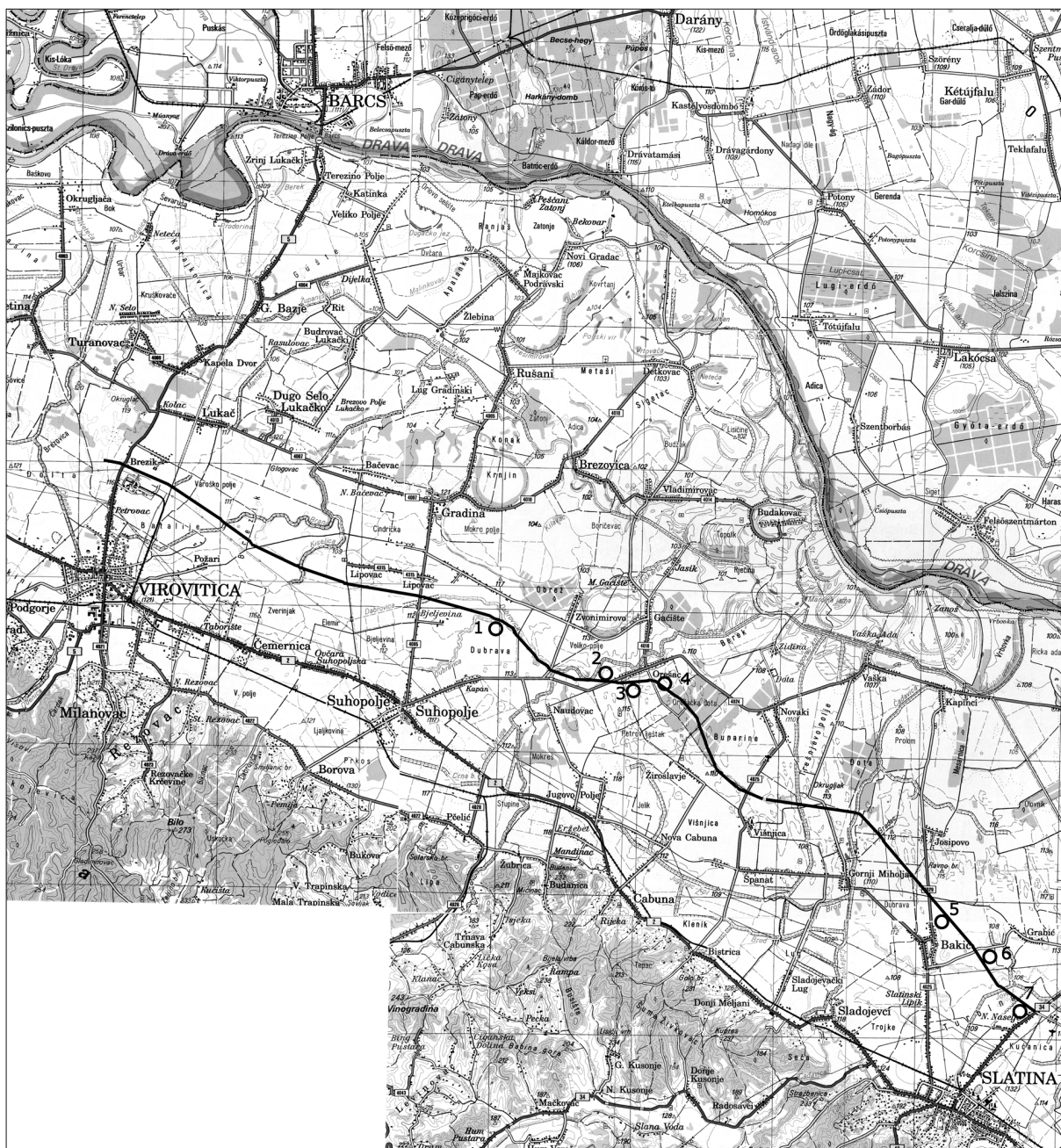
Na položaju “Ivanjac” bilo je u srednjem vijeku izgrađeno nizinsko gradište koje je, nažalost, oštećeno poljoprivrednom obradom zemljišta. U starim katastarskim kartama ucrtan je kružni plato, okružen jednim bedemom i dva jarka. Ovakav tip nizinskih srednjovjekovnih gradišta koja su bila kružno oblikovana sa središnjim platoom oko kojega su bila najmanje dva opkopa i zemljani bedem (neka gradišta imaju tri opkopa i dva zemljana bedema), bila su izgrađena u nizovima u gornjem i središnjem dijelu Podravine kao pribježište i sigurni zaklon okolnom stanovništvu iz desetak najbližih naselja. Gradišta su uvijek podizana na zemljištima u blizini vodenih tokova koji su tijekom cijele godine imali dovoljan protok vode. Opkopi oko gradišta bili su spojeni uskim kanalom s tekućom vodom koja se u slučaju potrebe punila u njih. Gradište na “Ivanjcu” na taj je način dobivalo vodu iz obližnje Dabrovice, pa su opkopi ispunjeni vodom bili sigurnija zaštita stanovništvu koje se u njih sklonilo. Najvjerojatnije se stanovništvo iz najbližih naselja iz okolice Suhopolja, Kapana i Naudovca, što su pripadala velikim posjedima plemićkih obitelji Marczaly i Banffy, u slučaju opasnosti sklonilo u ovo gradište koje je prema ostacima srednjovjekovne keramike na njemu bilo u funkciji tijekom 14. i 15. st.

OREŠAC “Glogovac” i “Krajnja lenija”, katastarska općina Orešac i Naudovac

Prapovijesni i srednjovjekovni arheološki lokalitet (karta 2,2)

Oko 600 m zapadno od zadnjih kuća u Orešcu, na mjestu gdje rječica Breznica svojim tokom u velikom luku skreće prema sjeveroistoku, uzdiže se na njezinoj desnoj obali blagi brežuljak pravcem sjeveroistok – jugozapad, površine oko 150 x 250 m. Ovaj brežuljak je na svojoj južnoj strani presječen pravcem zapad – istok novom cestom Suhopolje – Orešac. Zanimljiv je podatak da

10 Evidenciju obavili u više navrata K. Minichreiter i S. Salajić.

Karta 2

je u antičko vrijeme trasa rimske ceste Poetovio - Mursa zaobišla brežuljak i bila izgrađena na ravnim zemljištima oko 100 m južnije. Vjerojatno je tome pridonijela i činjenica da se na brežuljku nalazilo groblje iz mladega željeznog doba – latena, za koje se još znalo u doba izgradnje rimske ceste. Površinski ostaci srednjovjekovne keramike na južnom dijelu brežuljka ukazuju na postojanje manjeg naselja uz glavnu prometnicu koja je od rimskih vremena tijekom srednjeg vijeka ostala u upotrebi.

Ostaci nekropole iz mladega željeznog doba – latena posebno je značajan arheološki lokalitet jer će njegovo istraživanje pokazati koja je keltsko-panonska plemenska zajednica živjela na ovim prostorima. Otkriće ostataka srednjovjekovnih naselja na zemljištu “Krajnja lenija” i naselja oko 700 m istočnije na zemljištu “Rastik”, upotpunjuju topografsku sliku nizova srednjovjekovnih objekata na zemljištima jugozapadno od današnjeg Orešca. Njihov raspored pokazuje da su bili izgrađeni uz glavnu srednjovjekovnu komunikaciju koja se služila solidno izgrađenom starom rimskom magistralnom cestom.

OREŠAC “Stojakuša”, katastarska općina Orešac

Antički arheološki lokalitet (karta 2, 3)

O cestama kroz provinciju Panoniju, uz koju su bila izgrađena naselja, postaje (*mansiones* - postaja s prenočištem i opskrbom i *mutationes* - za izmjenu konja ili zaprege), vojni logori i utvrde, znamo iz rimskih državnih karti (Ptolomejeva Geografija i *Tabula Peutingeriana*) i itinerara (popis putnih pravaca, gradova i poštanskih postaja) tzv. *itineraria scripta*, među kojima je najvažniji *Itinerarium Antonini Augusti* i *Itinerarium Hierosolymitanum*. Najglasovitija je *Tabula Peutingeriana*, oslikani itinerar, čija se kopija iz 12/13. st. sačuvala u Beču, na kojoj je na 11 pergamentnih listova (ukupne dužine 6,85 m) prikazan antički svijet iz IV. stoljeća. Na toj staroj karti označena su sljedeća mjesta na današnjem virovitičkom području: *mansio Serota* (Gradina kod Virovitice), *mutatio Bolenta* (Orešac). Najstariji podatak o pronalasku ostataka rimske ceste objavio je 1873. g. I. Kukuljević-Sakcinski u svojem radu *Panoniya rimska*, gdje ukazuje na postojanje dijelova

magistralne rimske prometnice kod Orešca koja je prolazila kroz provinciju Panoniju i povezivala Ptuj (*Poetovio*) i Osijek (*Mursa*). Obilaskom zemljišta sa zapadne i južne strane Orešca na zemljištu "Stojakuša" (Salajić 2001, 24) utvrđeni su na površini oranica ostaci dionice rimske ceste koja je prolazila s južne strane Orešca, što je od posebnog značenja jer dopunjuje kartu preciznim podacima o položaju glavne magistralne rimske ceste kroz provinciju Panoniju, koja je bila izgrađena dravskom dolinom, a povezivala je rimski Ptuj (*Poetovio*) s Osijekom (*Mursa*).

OREŠAC "Rastik", katastarska općina Orešac

Prapovijesni, antički i srednjovjekovni arheološki lokalitet (karta 2, 4)

Jugozapadno od Orešca proteže se blagi brežuljak pravcem sjeveroistok – jugozapad na kojem su otkriveni ostaci prapovijesnoga i srednjovjekovnog naselja, i možda antičke vile rustike (manjega seoskoga gospodarstva), što dokazuju nalazi ulomaka prapovijesne, antičke i srednjovjekovne keramike kao i ostaci građevinskog materijala. Blizu ovog zemljišta prolazila je i glavna rimska magistrala kroz provinciju Panoniju od Ptuja (*Poetovi*) do Osijeka (*Murse*), koja je sigurno bila izgrađena na prapovijesnom prometnom pravcu, a koristili su ga i tijekom srednjeg vijeka. Naselja su uvijek bila podizana na zemljištima uz komunikacije, stoga dugotrajno naseljavanje zemljišta "Rastik", uz najznačajniju prometnicu tijekom svih povijesnih razdoblja, ukazuje upravo na ovako odabran položaj.

BAKIĆ "Podbara", katastarska općina Bakić

Prapovijesni arheološki lokalitet (Karta 2, 5)

Nizinski dio prostranog dravskog zaleda koji obiluje vodenim tokovima, pružao je idealne uvjete za razvitak naselja najstarijih zemljoradničkih populacija. Jedno od takvih bilo je izgrađeno na malo povišenom terenu, u blago valovitoj ravnici, oko 600 m istočno od današnjeg naselja Bakić. Na zemljištima "Podbara" izdiže se oko 5 m od okolnog zemljišta blagi brežuljak veličine oko 100 x 100 m, na kojem su otkriveni ulomci prapovijesne keramike koji ukazuju na postojanje neolitičkoga ili eneolitičkog naselja. U ovom dijelu velike dravske doline evidentirana su brojna prapovijesna naselja koja su podizana na suhim, malo povišenim zemljištima, u blizini toka rječice Breznice i Čadavice, na međusobnoj udaljenosti manjoj od 10 km. U najstarijim prapovijesnim razdobljima, za cijeli niz malih naselja izgrađenih na zemljištima od Bakića do Orešca, koja su podigle zemljoradničke populacije nositelja jedne kulture (jednoslojna naselja), pretpostavlja se da su bila dio jedne veće regije. "Upravno" središte ove regije najvjerojatnije je bilo kod Orešca, gdje su na velikom telu "Dvorina ili Svetinja" otkriveni ostaci naseljavanja tijekom svih razdoblja prapovijesti (Minichreiter 1986, 81-89; Salajić 2001, 22-24). Tradiciju i kontinuitet ovog punkta, kao značajnoga strateškoga i komunikacijskoga središta na zemljištima pored tela, potvrđuje izgradnja većega antičkog naselja Bolentio (I-IV. St.) uz magistralnu antičku cestu, uzduž provincije Panonije koja je povezivala Ptuj (*Poetovio*) i Osijek (*Mursa*).

Ostaci prapovijesnog naselja na zemljištu "Podbara" kod Bakića upotpunjuje topografsku sliku naseljenosti ovih prostora tijekom najranijih razdoblja prapovijesti – neolitika i eneolitika. U to doba su na povišenim položajima uz tokove Čadavice i Breznice, najstarije zemljoradničke populacije podizale manja naselja koja su gravitirala "upravnom" središtu na telu kod Orešca.

BAKIĆ "Palučak", katastarska općina Bakić

Srednjovjekovni arheološki lokalitet (karta 2, 6)

Ostaci građevinskog materijala, dijelovi pećnjaka ukrašenog reljefnim krugovima, siva gruba keramika, rubovi zdjela glazirane površine na zemljištu "Palučak", oko 700 m istočno od današnjeg naselja Bakić, ukazuju na postojanje jednog u nizu srednjovjekovnih naselja na ovom području. Prema povijesnim izvorima, zemljišta uz Bakić kao prigradskog naselja Slatine bila su dio posjeda plemića Tubina. Na zemljištima istočno od Bakića evidentirana su dva srednjovjekovna naselja - "Risovac" i "Palučak" na međusobnoj udaljenosti od 500 m, dok je na zemljištima "Lipik" zapadno od Bakića bilo podignuto zemljano gradište sa središnjim platoom, okruženim s tri opkopa i dva bedema (Minichreiter 1978, 180). Ovakav tip nizinskih srednjovjekovnih gradišta bio je kružno oblikovan sa središnjim platoom, oko kojega su bila najmanje dva ili tri opkopa i jedan ili dva zemljana bedema. Na prostoru gornjega i središnjeg dijela Podravine (u virovitičko-slatinskom dijelu kod Kapana, Bakića, Slatine, Nove Bukovice) na velikim plemićkim posjedima u Slavoniji bila su ovakva nizinska gradišta izgrađena u nizovima, međusobno udaljeni 5 – 10 km. Oni su služili kao pribježište i sigurni zaklon okolnom stanovništvu iz desetak najbližih naselja (Minichreiter 1978, 180-181; ista 1979, 36-41). U ovo gradište, koje je bilo oko 4 km istočno od gradišta "Turbina" u sjevernom dijelu Slatine, za vrijeme ratnih opasnosti najvjerojatnije se sklanjalo stanovništvo naseljeno u okolnim selima oko Bakića koja su bila izgrađena na posjedima plemića Tubina zapadno od rječice Slatinske Čadavice. Ostaci srednjovjekovnog naselja na zemljištu "Palučak" dragocjena je ubikacija još jednog naselja na posjedima plemića Tubina i upotpunjuje sliku rasprostranjenosti naselja ovog kraja tijekom srednjovjekovnog razdoblja.

SLATINA "Turbina", katastarska općina Slatina

Srednjovjekovni arheološki lokalitet (karta 2, 7)

Zemljište "Turbina" na kojem su 2003. g. otkriveni površinski ostaci srednjovjekovnog naselja (Tkalčec, Dizdar, Kovačević 2003, 73), nalazi se oko 200 m jugozapadno od nizinskog srednjovjekovnoga gradišta "Turski grad" kod Medinaca, koji je 1976. g. evidentiran i upisan u Registar spomenika kulture kao jedno u nizu nizinskih srednjovjekovnih gradišta u ovom dijelu Podravine (Minichreiter 1979, 180; Sekelj-Ivančan 1992, 157; Ista 1995, 224). Ovakav tip nizinskih srednjovjekovnih gradišta koja su bila kružno oblikovana sa središnjim platoom oko kojega su bila najmanje dva opkopa i zemljani bedem (neka gradišta imaju tri opkopa i dva zemljana bedema), bila su izgrađena u nizovima u gornjem i središnjem dijelu Podravine kao pribježište i sigurni zaklon okolnom stanovništvu iz desetak najbližih naselja. Gradišta su uvijek podizana na zemljištima u blizini vodenih tokova koji su tijekom cijele godine imali dovoljan protok vode. Opkopi oko gradišta bili su spojeni uskim kanalom s tekućom vodom koja se u slučaju potrebe punila u njih. Na taj način su opkopi ispunjeni vodom bili sigurnija zaštita stanovništvu koje se sklonilo u njega. Gradište "Turski grad" bilo je povezano s tokom rječice Čadavice koja sa sjeverne strane gradišta teče od sjeverozapada prema jugoistoku. Čadavica u ovom dijelu svoga toka u velikom luku okružuje kompleks zemljišta "Turbina" sa sjeverne i zapadne strane na udaljenosti 1 km od gradišta "Turski grad", pa se najvjerojatnije stanovništvo naselje-

no u ovim prostorima sklanjalo u ovo najbliže gradište. Otkriće "Turskoga grada" ukazivalo je na postojanje srednjovjekovnih naselja na obližnjim zemljištima, što su potvrdila arheološka rekognosciranja u kojima je evidentirano nekoliko mjesta s površinskim ostacima ovih naselja. Jedno od njih je i "Turbina", manje srednjovjekovno naselje na blago povišenom niskom brežuljku (oko 400 x 300 m) kojemu s istočne strane teče manji potok, a smješteno je u neposrednoj blizini "Turskoga grada". Možda su ovi površinski ostaci dijelovi naselja koje se prema povijesnim izvorima spominje nekoliko puta i to već 1297. g. kao zemljište i posjed Turbina, zatim 1334. g. kao naselje Turbina s crkvom Sv. Ane i u 15. st. kao naselje Thurbine, Therbenye ili Thewrbenye.

Literatura

- Bojanovski I. 1984, Prilozi za topografiju rimskih i predrimskih komunikacija i naselja u rimskoj provinciji Dalmaciji (rimska cesta Siscia – Sirmium i njena topografija) GodCenBal-Isp knj. XXII, Sarajevo, 145-265.
- Karavanić S, Mihaljević, M., Kalafatić, H., 2002, Naselje Mačkovac – Crišnjevci kao prilog poznavanju početaka kulture polja sa žarama u slavonskoj Posavini, PrilInstArheolZagrebu sv. 19/2002., Zagreb, 47-62.
- Mihaljević M, 2003, Fragmenti arheološke topografije novogradiškog kraja (katalog) Gradski muzej Nova Gradiška, 1-12.
- Mihaljević M, Kalafatić, H., 2005, Rezultati novijih arheoloških istraživanja na novogradiškom području. ObavijestiHAD br. 2/2005, Zagreb, 25.
- Minichreiter K, 1974, Bajer, Gredani, Nova Gradiška – nekropola brončanog doba. ArhPregl 16, Beograd, 44-51.
- Minichreiter K. 1974a, Zaštitno arheološko iskopavanje brončanodobne nekropole u Gredanima (općina Nova Gradiška), GSM br. 25, Vukovar, 23-25.
- Minichreiter K. 1975, "Bajer" Gredani, Nova Gradiška – nekropola s paljevinama brončanog doba, ArhPregl 17, Beograd, 29-38.
- Minichreiter K. 1975a, Izvještaj o zaštitnim arheološkom iskopavanju brončanodobne nekropole s paljevinama u Gredanima, lokalitet "Bajir", GSM br. 29, Vukovar, 29-31.
- Minichreiter K. 1975b, Novootkriveno prahistorijsko naselje u Gredanima, GSM br. 29, Vukovar, 32-33.
- Minichreiter K. 1978, Rekognosciranje terena općine Podravska Slatina, GSM br. 36, Vukovar, 36-41.
- Minichreiter K. 1979, Arheološko rekognosciranje Slavonije, općina Podravska Slatina, ArhPregl 20, Beograd, 180-181.
- Minichreiter K. 1982/1983, Pregled istraživanja nekropole grupe "Gredani" u Slavoniji, Anali 2, Zavod za znanstveni rad JAZU, Osijek, 1-122.
- Minichreiter K. 1984, Brončanodobne nekropole s paljevinim grobovima grupe Gredani u Slavoniji, Arheološka istraživanja u istočnoj Slavoniji i Baranji, IzdanjaHAD sv. 9, Zagreb, 91-106.
- Minichreiter K. 1986, Pregled arheoloških nalaza na području općine Virovitica, Virovitički Zbornik 1234 – 1984, Virovitica, 81-98.
- Minichreiter K. 1989, Prilog poznavanju kasnoantičke arhitekture na području Slavonije i Baranje, Lihnid sv. 7, Ohrid, 181-194.
- Salajić S. 2001, Arheologija virovitičkog kraja, katalog, Virovitica, 1-59.
- Sekelj-Ivančan T. 1992, Učestalost toponima kod srednjovjekovnih arheoloških nalazišta sjeverne Hrvatske, PrilInstArheolZagrebu sv. 9/1992, Zagreb, 153-164.
- Sekelj-Ivančan T. 1995, Catalogue of Medieval Sites in Continental Croatia, BARIntSer 615, Oxford.
- Tkalčec T., Dizdar M., Kovačević S., 2003, Arheološko rekognosciranje zaobilaznice Slatine i obilaznice vodocrpilišta Medinci, ObavijestiHAD 2/2003, 70-77.

Summary

In the first phase of preparatory activities for the Environmental Impact Study concerning Expressways in Northern Croatia, in the course of 2005 archaeological survey was conducted, and archaeological sites in the examined plots of Posavina from Okučani to Stara Gradiška and Podravina from Virovitica to Slatina were registered. On the planned road route from Okučani to Stara Gradiška at a length of 10 km, four archaeological sites were registered, and from Virovitica to Slatina at the length of 32,70 km, seven archaeological sites were registered, belonging to prehistoric, ancient and medieval periods. After field surveys the sites were preserved and the surveys of the "Cultural Historical Heritage" within the Environmental Impact Study were drawn up. The reports contain the terms for road construction – the rescue of valuable cultural heritage from destruction, which includes obligatory permanent monitoring by archaeologists of the removal of surface layers of earth on all planned road routes and archaeological rescue excavations at registered sites.